

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА

«Інтегрований курс історії та громадянської освіти» 5-6 КЛАСИ

розроблена на основі модельної навчальної програми

«Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти
(автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.)

ІНТЕГРОВАНІЙ КУРС ІСТОРІЇ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Навчальна програма

Цикл: адаптаційний, 5-6 класи

Освітня галузь: громадянська та історична

Кількість годин: 1 год. у 5 класі, 1,5 год. у 6 класі на тиждень

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Навчальна програма інтегрованого курсу історії та громадянської освіти розроблена на основі модельної навчальної програми «Досліджуємо історію і суспільство»¹ для 5-6 класу закладів загальної середньої освіти, яка, своєю чергою, ґрунтується на Державному стандарті базової середньої освіти, яким визначено *мету громадянської та історичної освітньої галузі* – розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими і локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції.

Освітньою метою інтегрованого курсу історії та громадянської освіти, узгодженою з метою освітньої галузі, є розвиток в учнів української національної та громадянської ідентичності, почуття власної гідності через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, приналежності до України, українського народу, спільних історичних, політичних і духовно-культурних цінностей, формування активної громадянської позиції на засадах демократії, патріотизму, поваги до прав і свобод людини.

Завдання курсу реалізують вимоги до обов'язкових результатів навчання громадянської та історичної освітньої галузі, зазначені у Додатку 18 Державного стандарту базової середньої освіти з урахуванням особливостей адаптаційного циклу, зокрема відображаючи вміння і якості особистості (компетентності), які мають бути сформовані через діяльність. Вони передбачають, що наприкінці адаптаційного циклу *учень/учениця будуть здатні:*

---

¹ Модельна навчальна програма «Досліджуємо історію і суспільство. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти (автори Пометун О.І., Ремех Т.О., Малієнко Ю.Б., Мороз П.В.). Рекомендовано Міністерством освіти і науки України: наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795. URL : <https://drive.google.com/file/d/1CY5z3nE00cge1IXTWu9WkgOxy5OO7EDL/view>

- орієнтуватись в історичному часі: розглядати явища суспільного життя у розвитку, хронологічній послідовності або синхронно та в конкретно-історичних умовах певного часу, співвідносити їх з одиницями виміру історичного часу та певними періодами (епохами), виявляти зміни і тривалість у житті суспільства; встановлювати причиново-наслідкові зв'язки між подіями, явищами і процесами, діяльністю людей та її результатами в часі;
- орієнтуватись в географічному та соціально-історичному просторі: співвідносити розвиток історичних явищ і процесів із географічним положенням країн та природними умовами, виявляючи взаємозалежність розвитку суспільства, господарства, культури, діяльності людини і стану навколишнього природного середовища;
- виявляти розуміння взаємозв'язків та взаємовпливів історичних подій, явищ, процесів, постатей у контексті відомих історичних фактів; зіставляти різні інтерпретації історії; критично мислити у процесі пошуку та опрацювання різних джерел історичної та суспільно значущої інформації, формулювати обґрунтовані питання;
- усвідомлювати власну гідність і самоідентифікацію, реалізувати власні права і свободи, виявляти у поведінці повагу до прав і гідності інших осіб та толерантність, протидіяти проявам дискримінації та нерівності;
- дотримуватись у поведінці демократичних принципів, конструктивно взаємодіяти з однолітками, спільнотою закладу освіти, місцевою громадою, долучатись до розв'язання проблем спільноти та суспільства.

Компетентнісний потенціал освітньої галузі, визначений у Додатку 17 Державного стандарту базової середньої освіти, реалізовуватиметься за рахунок комплексу ключових компетентностей, сформованих умінь, ставлень, базових знань. У результаті опанування курсу учні мають засвоїти основні категорії і поняття, такі, що складають логічну частину базових знань освітньої галузі.

Кількість годин у навчальній програмі відповідає мінімальним нормам навчального часу, визначеним Типовою освітньою програмою, затвердженою наказом Міністерства освіти і науки України № 1120 від 09.08.2024 р. «Про затвердження змін до типової освітньої програми для 5-9 класів закладів загальної середньої освіти» і становить 1 год. на тиждень у 5 класі та 1,5 год. на тиждень у 6 класі.

Пріоритетні характеристики змісту і методики навчання курсу:

- побудова змісту на основі міжпредметної, внутрішньогалузевої і міжгалузевої інтеграції;
- розкриття, конкретизація громадянсько-знавчого змісту програми на прикладах конкретного історичного матеріалу, що не лише збагачує та урізноманітнює матеріал, а й дає змогу учню цілісно подивитись на людину і суспільство у послідовному розвитку – в минулому, сьогодні і майбутньому;
- інтеграція як основа досягнення очікуваних результатів відбувається не лише через зміст, а й види діяльності учнів; зміст викладається і систематизується за проблемно-тематичним принципом;

людиноцентризм;

практична спрямованість, акцент на активному навчанні та практикуванні учнями поведінки, орієнтованої на цінності відповідального громадянства.

Урахування зазначених пріоритетів у навчанні курсу уможливорює досягнення обов'язкових загальних і конкретних результатів навчання учнів.

У п'ятому класі курс має пропедевтичний (вступний) характер, що визначає принципи відбору змісту та стилістичні особливості його подачі: історичні події та явища, життєдіяльність людей, суспільний устрій та відносини досліджуються учнями фрагментарно, скорочено, основна увага зосереджується на формуванні в учнів початкових уявлень про минуле й сьогодення, елементарних умінь роботи з різноманітними джерелами. Відбір запропонованих історичних подій, персонажів, громадянознавчих понять тощо автори намагалися збалансувати як з погляду загальної/регіональної історії і сучасного життя суспільства, так і полікультурності, багатоперспективності минулого й сьогодення. Розділи курсу, запропоновані для 5 класу, дають учням змогу послідовно опанувати відповідну інформацію та початкові вміння, ставлення, що формують основу їхньої подальшої громадянської та історичної освіти. Історичний та громадянознавчий складники тісно переплетені у навчальному матеріалі з дотриманням зазначених вище принципів.

У шостому класі продовжується і поглиблюється опрацювання учнями основних понять освітньої галузі, що створюють цілісну картину буття людського суспільства в минулому і сучасності.

Як історичний контекст курсу 6 класу авторами обрана епоха стародавнього світу, яка важлива для формування в учнів основ розуміння історії людства, ціннісних орієнтацій, особистісних переконань, у ширшому значенні – основ загальної культури. Такий підхід дає змогу учням зрозуміти перші етапи поступу людства, усвідомити безперервність, тяглість суспільних явищ, процесів, побачити яскравість, полікультурність, багатоперспективність розвитку давніх цивілізацій, робити аргументовані висновки про зв'язок минулого та сьогодення. На цьому матеріалі природньо поглиблюються і вдосконалюються наскрізні навички і компетентності, закладені у п'ятому класі, шляхом переносу їх у новий, більш складний історичний контекст. Пропонований Програмою історичний зміст не є систематичним курсом, а вивчається на рівні елементарних знань, як того вимагає адаптаційний цикл.

Такий вибір історичного контексту програми є обґрунтованим з погляду перспективи навчання громадянської та історичної освіти у 7-9 класах, де передбачається послідовне міжпредметне інтегрування із завершенням у 9 класі систематичного курсу історії і вивільненням у 10-12 класах простору для поглиблення і профілізації.

Громадянознавчий складник у 6 класі інтегрований у матеріал кожної теми через розкриття зв'язків минулого і сучасності на прикладах трансформації найважливіших явищ і процесів суспільного життя: становлення людських

спільнот, держав, права, інституту громадянства тощо. Окремий розділ громадянознавчого змісту (останній у Програмі 6 класу) гармонійно доповнює історичний контекст та виконує роль підсумкового за два роки навчання інтегрованого курсу адаптаційного циклу.

Інтегрований курс історії та громадянської освіти структурований у 10 розділів (5 тем – у 5 класі та 5 тем – у 6 класі). У межах кожної теми дотримано таку логіку:

- рух учнів від історичної конкретики – до узагальнення на сучасному матеріалі;
- системне просування учнів в опануванні певною кількістю теоретичних знань і способів діяльності для підвищення рівня сформованості ключових компетентностей та наскрізних умінь.

Структура програми

Програма містить результативні, змістові та процесуальні складники, структуровані за відповідними рубриками: *«Кількість годин»*, *«Результати навчання»*, *«Пропонований зміст інтегрованого курсу»*, *«Види навчальної діяльності»*.

Загальна кількість годин, відведена на вивчення, курсу розподілена на вивчення тем, уроки оцінювання та уроки узагальнення. *Результати навчання* відповідають визначеним у додатку 18 Державного стандарту базової середньої освіти вимогам до обов'язкових результатів навчання учнів та учениць. Кожен з вказаних у програмі результатів навчання сформульований на основі відповідного орієнтира для оцінювання з Державного стандарту базової середньої освіти і на це вказує зазначений індекс цього орієнтира. Деякі з результатів конкретизовані саме для курсу 5 або 6 класу і відображають відповідний очікуваний результат, визначений у МНП. Такі результати вміщено поруч з результатами за ДСБСО з тими самим індексами.

Зміст інтегрованого курсу розподілений на теми, що містять переліки певних історичних та/або громадянознавчих сюжетів, не розділених на окремі уроки. Вчитель, орієнтуючись на вимоги щодо очікуваних результатів, має змогу самостійно визначати назву теми, кількість і перелік питань до кожного уроку залежно від умов організації освітнього процесу, пізнавальних можливостей окремих учнів і класу в цілому, індивідуального стилю викладання. В межах загальної річної кількості годин учитель може самостійно визначати час для роботи над кожним розділом програми, не порушуючи при цьому повноти завдань, визначених як результати і зміст навчання. Звертаємо увагу вчителів, що навчальний зміст у даній програмі мінімізовано з урахуванням освітніх потреб і пізнавальних можливостей учнів/учениць, які мають прогалини в опануванні предметів і зосереджено на найбільш значущих, критичних аспектах історичного матеріалу.

Спільними для 5 та 6 класу є основні *види навчальної діяльності* учнів.

Кожний вид навчальної діяльності формує компетентності й наскрізні вміння учнів як на історичному, так і громадянсько-навчальному змісті курсу.

З урахуваннями теми навчального заняття в освітній процес доцільно включати такі види діяльності учнів:

– *пошукові завдання*: пошук учнями інформації у різних джерелах (підручнику, довідниках, інтернет-джерелах тощо), систематизація, оцінювання якості та достовірності інформації з допомогою вчителя, та/або за ґрунтовною його інструкцією із дотриманням учнями такого алгоритму: 1) пошук/опрацювання інформації з різних джерел щодо тлумачення поняття; 2) обговорення набутої інформації в класі; 3) вироблення з допомогою вчителя визначення поняття; порівняння його з підручником, словником тощо;

– *практичні завдання*: розв'язання і складання хронологічних задач, креслення схем і таблиць, заповнення контурних карт, створення медіа текстів із допомогою вчителя тощо за зразком та самостійно;

– *завдання для розвитку критичного та системного мислення*: аналіз і оцінка інформації різноманітних джерел; формулювання запитань до джерела в цілому та поданої в ньому інформації; розрізнення фактів і суджень в запропонованому тексті/медіа тексті; оцінка достовірності, надійності та повноти запропонованих/знайдених джерел;

– *творчі завдання*: створення нових навчальних продуктів, поєднуючи набуті знання і вміння з особистісними поглядами на історичне минуле й сьогодення: віртуальні екскурсії; усні/письмові твори-роздуми, малюнки, макети, рольові, імітаційні ігри тощо;

– *обговорення проблемних запитань* з історії та суспільного життя: висловлення власних суджень щодо тих чи тих історичних особистостей, вчинків людей, підбір аргументів для захисту власної позиції, участь в обговоренні з дотриманням правил дискутування, діалоги з переконанням інших;

Водночас пропоновані програмою зміст предмета та види навчальної діяльності жодним чином не обмежують автономію і творчість учителя.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Кількість годин	Результати навчання	Пропонований зміст інтегрованого курсу	Види навчальної діяльності
5 КЛАС			
Вступ. ЛЮДИНА. СУСПІЛЬСТВО. ІСТОРІЯ			

<p>2</p>	<p style="text-align: center;">Учень/учениця:</p> <p><i>Формулює</i> запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей [6 ГІО 1.3.2-1]</p> <p><i>Пояснює</i>, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їхнього життя, станом суспільства [6 ГІО 1.3.2-2]</p> <p><i>Пояснює</i> термін «історія» в різних значеннях, про що і про кого розповідає історія як наука [6 ГІО 3.2.1-3]</p> <p><i>Самостійно використовує підручник</i> як джерело знань, <i>коментує</i> його текст під час читання, <i>складає</i> запитання до нього [6 ГІО 3.3.1-1]</p> <p><i>Розповідає</i> хто такі історики, що досліджує історія світу та України [6 ГІО 4.1.1-1]</p> <p><i>Висловлює оцінні судження</i> щодо необхідності вивчення історії свого народу і країни та збереженні пам'яті про минуле [6 ГІО 4.3.1-1]</p>	<p>Людина – неповторна особистість. Гідність людини</p> <p>Людина серед людей. Суспільство</p> <p>Людські спільноти та їх розмаїття.</p> <p>Самоідентифікація людини</p> <p>Історія як минуле людини і суспільства.</p>	<p><i>Пошукові завдання</i></p> <p>З'ясування значення понять «ідентичність», «гідність людини», «суспільство», «спільноти», «історія», (самостійно та/або з допомогою вчителя); створення хмарин слів</p> <p><i>Творчі завдання</i> (індивідуально, в парах/групах)</p> <p>Інтерв'ювання батьків/представників родини: до яких спільнот належать представники нашої родини? Що притаманно цим спільнотам? Як це відображається в житті нашої родини?</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i></p> <p>Як я розумію унікальність та неповторність кожної людини?</p> <p>Для чого потрібно вчити історію?</p> <p>Де я можу побачити і почути історію?</p> <p>Як минуле присутнє в моєму житті сьогодні?</p> <p>Що об'єднує людей в спільноту?</p> <p>Що для мене означає історія мого краю?</p>
----------	---	---	--

	<p><i>Розповідає про</i> унікальність і неповторність кожної людини, зв'язок людини і суспільства [6 ГІО 5.1.1-1]</p> <p><i>Пояснює, що таке</i> гідність людини (з допомогою вчителя) [6 ГІО 5.1.1-1]</p> <p><i>Поводиться з</i> повагою до гідності інших осіб [6 ГІО 5.1.1-2]</p> <p><i>Розрізняє</i> локальні, регіональні, національно-культурні спільноти, <i>співвідносить</i> себе з ними [6 ГІО 5.1.1-3]</p> <p><i>Описує та характеризує</i> себе за належністю до різних спільнот [6 ГІО 5.1.1-4]</p> <p><i>Пояснює, як</i> людина своєю діяльністю впливає на різні спільноти [6 ГІО 5.1.2-3]</p>	<p>Історія – наука про минуле суспільства. Історичні дослідження</p> <p>Історія України – частина європейської та світової історії. Історія мого краю</p>	
Тема 1. ІСТОРИЧНИЙ ЧАС І ПРОСТІР			
4	<p><i>Пояснює</i> різницю між одиницями вимірювання історичного часу і співвідносить їх (рік – століття – тисячоліття) [6 ГІО 1.1.1-1]</p> <p><i>Установлює</i> послідовність історичних подій за допомогою лінії часу [6 ГІО 1.1.2-2]</p>	<p>Синхронність і послідовність подій в історії. Відлік історичного часу. Лінія часу. Основні періоди історії людства</p>	<p><i>Пошукові завдання</i> З'ясування значення понять «хронологія», «період», «простір життєдіяльності», «тисячоліття», «століття» (самостійно та/або з допомогою вчителя). Складання речень, ребусів, кросвордів із застосування понять</p> <p><i>Практичні завдання</i></p>

<p><i>Установлює</i> одночасність подій в історичному просторі, тривалість подій, явищ, процесів та їх часову віддаленість одних від одних (у межах теми, з допомогою вчителя) [6 ГІО 1.1.3-1]</p> <p><i>Виокремлює</i> основні елементи карти та пояснює їх значення [6 ГІО 2.1.1-1]</p> <p><i>Співвідносить</i> дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки, візуальні джерела тощо) [6 ГІО 2.1.1-3]</p> <p><i>Визначає</i> орієнтацію об'єктів відносно сторін світу, суб'єкта спостереження [6 ГІО 2.1.2-1]</p> <p><i>Ідентифікує</i> на різних картах кордони України та її сусідів, етнографічні регіони України [6 ГІО 2.1.2-2]</p> <p><i>Пояснює</i>, як географічне положення впливає на спосіб життя і світогляд людей [6 ГІО 2.2.1-1]</p> <p><i>Виявляє</i> вплив діяльності людини на навколишнє середовище; <i>висловлює</i></p>	<p>Географічний та історичний простір. Історичні події у просторі. Взаємодія людини і природи. Історична мапа</p> <p>Україна та її сусіди на географічних та історичних картах. Локальна історія</p> <p>Суверенна Україна та сусідні держави на карті світу та Європи. Етнографічні регіони України. Географічні назви в історії</p>	<p>Розв'язання хронологічних задач/завдань із тем розділу. Креслення і позначки на лінії часу, пов'язані, зокрема, і з місцевою історією</p> <p>Читання легенди карти, опрацювання контурних карт за темами розділу</p> <p><i>Творчі завдання</i> Історико-літературний екскурс «Як в українських прислів'ях віддзеркалене ставлення до часу та простору»</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i> Як пов'язані географічні чинники, навколишнє середовище та спосіб життя і світогляд людей? Як історична карта допомагає описати і зрозуміти історичну подію? Чи впливають люди на довкілля? Якщо так, то як саме?</p>
---	--	---

	оцінні судження щодо їх взаємодії [6 ГІО 2.2.2-1]		
Тема 2. ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ. ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА			
6	<p><i>Наводить приклади історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні – топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо [6 ГІО 1.2.2-1]</i></p> <p><i>Розрізняє джерела інформації за видами (матеріальні/нематеріальні, первинні/вторинні, текстово-візуальні тощо) [6 ГІО 3.1.1-1]</i></p> <p><i>Пояснює способи нагромадження та пошуку інформації [6 ГІО 3.1.1-2]</i></p> <p><i>Пояснює способи нагромадження та пошуку інформації [6 ГІО 3.1.1-2]</i></p> <p><i>Використовує пошукові системи для отримання інформації, дізнається значення незнайомих слів [6 ГІО 3.1.2-2]</i></p>	<p>Джерела інформації та їх види. Первинні та вторинні історичні джерела.</p> <p>Писемні історичні джерела.</p> <p>Речові історичні джерела.</p> <p>Візуальні історичні пам'ятки.</p> <p>Мова, топоніміка, фольклор як джерела знань про минуле</p>	<p><i>Пошукові завдання</i></p> <p><i>З'ясування способів пошуку та нагромадження інформації з тем розділу</i></p> <p><i>Пошук і розрізнення первинних і вторинних джерел</i></p> <p><i>Вправи із визначення, застосування, ілюстрування прикладами понять «топоніміка», «матеріальні/нематеріальні історичні джерела», «первинні/вторинні історичні джерела», «речові історичні джерела», «писемні історичні джерела», «візуальні історичні джерела», «архів», «медіаджерело»</i></p> <p><i>Практичні завдання для розвитку критичного та системного мислення</i></p> <p><i>Аналіз і синтез історичних/громадянознавчих джерел за видами для опису/пояснення історичних подій та життєдіяльності людей в минулому й сьогоденні</i></p> <p><i>Формулювання запитань до джерела в цілому та поданої в ньому інформації (в межах розділу)</i></p>

	<p><i>Виокремлює</i> основне і другорядне в тексті джерела [6 ГІО 3.2.1-2]</p> <p><i>Формулює питання</i> різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел [6 ГІО 3.2.1-4]</p> <p><i>Пояснює</i> і доцільно <i>застосовує</i> терміни, поняття, які вжито в запропонованих джерелах [6 ГІО 3.2.1-3]</p> <p><i>Визначає</i> тему і походження запропонованого джерела історичної та суспільної інформації [6 ГІО 3.2.2-2]</p> <p><i>Формулює запитання</i> щодо достовірності інформації з різних джерел [6 ГІО 3.3.1-1]</p> <p><i>Визначає</i> ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історичним періодом (в межах теми) [6 ГІО 3.3.2-1]</p> <p><i>Використовує</i> в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні</p>	<p>Текст та медіатекст. Достовірність джерел</p> <p>Способи нагромадження та пошуку інформації у минулому і сьогодні</p> <p>Книги в історії людства. Йоганн Гутенберг. Іван Федоров</p> <p>Пошук та збереження історичних джерел. Архіви, музеї, бібліотеки України та світу. Пошукові інтернет-системи отримання інформації</p>	<p>Оцінка достовірності, надійності і повноти джерел</p> <p>Створення медіатексту з тем розділу для обговорення з однокласниками його особливостей</p> <p><i>Творчі завдання</i></p> <p>Віртуальні екскурсії музеями, бібліотеками, архівами України, світу</p> <p>Презентації: Історія в іменах, звичних/шкільних назвах</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i></p> <p>Чому і як необхідно зберігати історичні джерела?</p> <p>Яке значення має книга для людини?</p> <p>Як оцінити достовірність поданої в джерелі інформації?</p>
--	--	--	---

	експозиції, власні спостереження [6 ГІО 4.1.1-2]		
Тема 3. МАНДРІВКИ У МИНУЛЕ УКРАЇНИ			
7	<p><i>Установлює</i> хронологічну одночасність, тривалість і послідовність зазначених подій та процесів та їх віддаленість одних від одних (у межах теми, з допомогою вчителя) [6 ГІО 1.1.3-1]</p> <p><i>Виявляє і розрізняє</i> з допомогою вчителя на прикладах матеріалу теми причини і приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів [6 ГІО 1.2.1-1]</p> <p><i>Описує</i> перебіг історичних подій у межах теми та визначає їхню тяглість в історичному процесі [6 ГІО 1.2.1-2]</p> <p><i>Формулює</i> запитання щодо можливого впливу тих чи інших подій на життя суспільства, окремих груп людей [6 ГІО 1.3.2-1]</p> <p><i>Визначає</i> на карті положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця</p>	<p>Історичні події і процеси. Причини, приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів. Історичні постаті</p> <p>Русь-Україна і Королівство Руське. Княгиня Ольга. Король Данило</p> <p>Українське козацтво у військовий та мирний час</p> <p>Українська революція (1917–1921)</p> <p>Голодомор в пам'ятниках України і світу</p> <p>Україна у Другій світовій війні (1939–1945)</p>	<p><i>Пошукові завдання</i> З'ясування значення, знаходження у різних джерелах, застосування понять «історична подія», «історичний процес», «причина», «привід», «наслідки», «Русь-Україна», «Королівство Руське», «українське козацтво», «Українська революція», «Голодомор», «Друга світова війна», «держава Україна» (самостійно та/або з допомогою вчителя)</p> <p><i>Практичні завдання для розвитку критичного та системного мислення</i> Коментування та аналіз тексту підручника, джерела з тем розділу Розв'язання хронологічних задач/завдань із тем розділу Визначення на карті положення історико-географічних об'єктів (у межах тем розділу) Аргументування власної позиції, ставлення до значущості історичних і сучасних подій, явищ, процесів, діяльності історичних особистостей</p>

	<p>історичних подій, згаданих у змісті теми [6 ГІО 2.1.2-2]</p> <p><i>Пояснює і доцільно застосовує поняття “історична подія” та “історичний процес” [6 ГІО 3.2.1-3]</i></p> <p><i>Добирає приклади, які розкривають поняття/ терміни, що використовуються в межах теми [6 ГІО 4.1.1-1]</i></p> <p><i>Формулює оцінні судження про вчинки історичних осіб та сучасних діячів, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду [6 ГІО 4.2.2-1]</i></p>	<p>Утворення держави Україна. Віхи становлення української державності.</p>	<p>Формулювання запитань до джерела в цілому та його окремих частин (у межах тем розділу)</p> <p><i>Творчі завдання</i></p> <p>Віртуальна, уявна, реальна екскурсія музеями мого краю, України</p> <p>Усний/письмовий твір-роздум «Мій улюблений історичний діяч історії України» «Про що та про кого розповідає історія моєї родини»</p> <p><i>Обговорення проблемних проблемних запитань</i></p> <p>Яких змін і чому зазнавали різні сфери суспільного життя?</p> <p>Як вчинки людей впливали/впливають на суспільні події, явища, процеси?</p>
--	---	---	---

Тема 4. ІСТОРІЯ НАВКОЛО НАС

5	<p><i>Розрізняє природні, економічні, соціальні, технологічні та культурні зміни та наводить приклади їх впливу на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому [6 ГІО 1.3.1-1]</i></p> <p><i>Виявляє чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування,</i></p>	<p>Зміни в житті людини і суспільства. Чинники змін. Зв'язок минулого і сьогодення</p> <p>Господарство, підприємництво, гроші</p> <p>упродовж історії людства</p>	<p><i>Пошукові завдання</i></p> <p>З'ясування значення, застосування та ілюстрування прикладами понять «господарство», «підприємництво», «гроші», «соціальні зміни», «волонтерство», «міграції» (самостійно та/або з допомогою вчителя). Складання речень, ребусів, емоджі, кросвордів і тем розділу</p>
----------	---	---	--

	<p>доступ до природних ресурсів) [6 ГІО 2.2.1-1]</p> <p><i>Використовує</i> в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема, тексти та відеоматеріали, усні історичні свідчення, музейні експозиції, власні спостереження [6 ГІО 4.1.1-2]</p> <p><i>Наводить приклади</i> історичних пам'яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні – топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо [6 ГІО 1.2.2-1]</p> <p><i>Формулює</i> висновок, оцінні судження на основі наведених фактів [6 ГІО 4.1.2-2]</p> <p><i>Визначає</i> придатність отриманої інформації для добору аргументів за допомогою вчителя [6 ГІО 4.2.1-1]</p> <p><i>Послідовно викладає</i> інформацію, буде виступ з дотриманням структури [6 ГІО 4.2.2-2]</p>	<p>Освіта, наука і техніка у минулому й сьогоденні</p> <p>Місто і село: від виникнення до сучасності</p> <p>Дозвілля і спорт колись і тепер. Подорожі та міграції. Українці в світі</p> <p>Доброчинність і волонтерство: історія і сучасність</p>	<p>Самостійний вибір/добір джерел для опису, характеристики змін в життєдіяльності людини і суспільства (в межах тем розділу)</p> <p><i>Практичні завдання для розвитку критичного та системного мислення</i></p> <p>Коментування та аналіз (за запропонованим алгоритмом або з допомогою вчителя) тексту, візуальних матеріалів підручника, інших історичних/громадянознавчих джерел для формулювання висновків, суджень на основі наведених фактів (у межах тем розділу)</p> <p>Визначення на карті положення історико-географічних об'єктів (у межах тем розділу)</p> <p>Застосування отриманої із різних джерел інформації про зв'язок минулого і теперішнього, українців в світі</p> <p>Аналіз і синтез запропонованої інформації для опису/пояснення взаємозалежності життя людини, суспільства і природних змін, науково-технічних винаходів, соціальних обставин (із допомогою вчителя)</p> <p><i>Творчі завдання</i></p>
--	---	---	---

			<p>Усні повідомлення, твори-роздуми, презентації, макети, рисунки, постери «Пам'ятки господарської, наукової і технічної діяльності, добродійності в Україні, Європі та світі в минулому й сьогодні»</p> <p>Віртуальні, уявні, реальні подорожі історично-культурними і природними пам'ятними місцями України і світу (в межах теми)</p> <p>Добір/створення відеоматеріалів, усних свідчень, музейних експозицій за темою «Українці в світі»</p> <p>Мої спостереження змін в життєдіяльності людини і суспільства (в межах теми)</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i></p> <p>Які події, природні чинники впливають на людей, їхні заняття і спосіб життя?</p> <p>Як люди творять історію?</p> <p>Яка інформація дає змогу пояснити безперервність та зміни в історії й сьогодні?</p> <p>Як змінювалися освіта і школа від минулого до сьогодні?</p>
Тема 5. РОЗМАЇТТЯ УКРАЇНИ			
4	<i>Пояснює, як погляди та потреби людей сьогодні і в минулому пов'язані з подіями їхнього життя,</i>	Полікультурність: етнічне, релігійне, культурне та інше	<i>Короткі повідомлення учнів</i> Полікультурна Україна; історичні та природні

	<p>станом суспільства, як пов'язані минуле, теперішнє і майбутнє в житті кожної людини і суспільства у цілому [6 ГІО 1.3.2-2]</p> <p><i>Визначає на карті</i> положення географічних об'єктів, культурно-історичних пам'яток, місця історичних подій [6 ГІО 2.1.2-2]</p> <p><i>Позначає</i> розміщення об'єктів на карті, <i>прокладає</i> уявні маршрути, визначає відстані [6 ГІО 2.1.2-3]</p> <p><i>Дотримується</i> визначених правил і пропонує у разі потреби зміни до них під час організації подорожей для пізнання пам'яток історії та культури, туристичних об'єктів, а також для прогулянок і відпочинку [6 ГІО 2.3.1-3]</p> <p><i>Порівнює</i> однотипні пам'ятки історії, природи та культури і пояснює їх значення [6 ГІО 4.1.2-1]</p> <p><i>Описує і характеризує</i> за певним алгоритмом пам'ятку природи, історії та культури [6 ГІО 4.2.1-2]</p>	<p>розмаїття в Україні та світі в минулому і сьогоденні.</p> <p>Співіснування різних культур</p> <p>Замки, фортеці, палаці України.</p> <p>Релігії, храми і святі місця України.</p> <p>Історичні та природні заповідники</p> <p>Взаємодія культур у минулому і сьогоденні</p> <p>Зв'язок минулого, теперішнього і майбутнього в житті людини та суспільства</p>	<p>заповідники; місцеві історико-культурні та природні пам'ятки</p> <p><i>Пошукові завдання</i></p> <p>З'ясування значення, застосування та ілюстрування прикладами понять «полікультурність», «релігія», «замок», «фортеця», «палац», «взаємодія культур», «історичні та природні заповідники» (самостійно та/або з допомогою вчителя)</p> <p>Самостійний (з допомогою вчителя) добір історичних/ громадянознавчих джерел для опису, характеристики культурного розмаїття України</p> <p><i>Практичні завдання для розвитку критичного та системного мислення</i></p> <p>Коментування та аналіз тексту, візуальних матеріалів підручника, інших джерел із тем розділу. Формулювання запитань до окремих частин і джерела в цілому з тем розділу</p> <p>Визначення на карті положення полікультурних пам'яток, історичних та природних об'єктів</p> <p>Застосування отриманої з джерел інформації про взаємодію культур в минулому і сьогоденні</p> <p>Аналіз і синтез запропонованої інформації для опису/пояснення розмаїття в Україні в</p>
--	---	--	--

	<p>Послідовно <i>викладає</i> інформацію, <i>будує</i> виступ з дотриманням структури [6 ГІО 4.2.2-2]</p> <p><i>Наводить приклади</i> етнічного, релігійного, культурного та іншого розмаїття в Україні та світі в минулому і сьогоденні [6 ГІО 5.3.1-1]</p> <p><i>Пояснює</i> причини та наслідки розмаїття в сучасній Україні, аналізує культурне розмаїття України та світу [6 ГІО 5.3.1-2]</p> <p><i>Висловлює</i> власне ставлення про культурне розмаїття та його цінність для суспільства, виявляє зацікавленість переконаннями інших людей [6 ГІО 5.3.1-4]</p>		<p>минулому й сьогоденні (з допомогою вчителя)</p> <p>Аргументування власної позиції, ставлення щодо цінності культурного розмаїття та взаємодії культур для людини і суспільства в цілому</p> <p><i>Творчі завдання</i></p> <p>Презентації, макети, рисунки про пам'ятки полікультурності в Україні</p> <p>Екскурсійні маршрути, сценарії екскурсій пам'ятними місцями мого краю</p> <p>Ознаки різноманіття навколо мене</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i></p> <p>Що таке взаємодія культур?</p> <p>Як складалося розмаїття України?</p> <p>Як співіснують різні культури в моєму регіоні?</p> <p>Яких правил слід дотримуватися під час організації та в ході подорожей до пам'яток історії та культури, туристичних об'єктів, під час прогулянок і відпочинку?</p>
<p><i>Навчальних годин -28. Години резерву - 7</i></p>			

6 КЛАС			
ВСТУП			
2	Учень/учениця:		

	<p><i>Пояснює і доцільно застосовує поняття “суспільство” [6 ГІО 3.2.1-3]</i></p> <p><i>Співвідносить дату події зі століттям і тисячоліттям [6 ГІО 1.1.1-1]</i></p> <p><i>Розрізняє системи літочислення, пояснює їх на прикладах [6 ГІО 1.1.1-2]</i></p> <p><i>Формулює судження щодо безперервності історичного процесу [6 ГІО 1.2.1-2]</i></p> <p><i>Наводить приклади історичних пам’яток та інших проявів присутності минулого в сьогоденні – топоніміка, лексика, фольклор, соціальні практики тощо [6 ГІО 1.2.2-1]</i></p> <p><i>Співвідносить дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки, візуальні джерела тощо) [6 ГІО 2.1.1-3]</i></p> <p><i>Розрізняє історичні джерела з історії стародавнього світу за видами [6 ГІО 3.1.1-1]</i></p> <p><i>Визначає риси/ознаки артефакту, писемного та візуального джерела з</i></p>	<p>Людина, суспільство, держава: історія та сьогодення</p> <p>Тяглисть і тривалість історії. Час і простір в історії</p> <p>Епоха стародавнього світу як перший етап історії людства</p>	<p><i>Пошукові завдання</i> З’ясування значення, застосування та ілюстрування прикладами понять «стародавній світ», «ера», «археологія»</p> <p><i>Практичні завдання з розвитку критичного та системного мислення</i> Розв’язання/складання хронологічних задач/завдань з обчислення часу, встановлення тривалості (тяглості) подій; віддаленості події від зазначеної дати з переходом через еру чи в межах ери (в межах тем розділу з допомогою вчителя) Формулювання висновків щодо особливостей літочислення до нашої ери (на основі шкали часу або хронологічної таблиці) Встановлення виду джерела за ілюстрацією чи текстом підручника Коментування тексту підручника, складання запитань до нього з тем розділу</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i> Де я зустрічаюсь із пам’ятками історії стародавнього світу? Для чого варто вивчати історію давніх народів і держав? Якою є роль історичних джерел в дослідженні історії стародавнього світу?</p>
--	--	--	--

	історії стародавнього світу [6 ГІО 3.2.2-1] <i>Формулює</i> судження про своєрідність епохи стародавнього світу [6 ГІО 4.1.2-2]		
Тема 1. ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО У ПЕРВІСНІ ЧАСИ			
5	<p><i>Установлює</i> послідовність етапів первісності за допомогою лінії часу [6 ГІО 1.1.2-1]</p> <p><i>Співвідносить</i> дані карти з іншими джерелами інформації (розповідь учителя, текст книжки, візуальні джерела тощо) [6 ГІО 2.1.1-3]</p> <p><i>Визначає</i> на карті стоянки первісних людей на території України і територіальні межі Трипільської культури [6 ГІО 2.1.2-2]</p> <p><i>Виявляє</i> чинники, що впливають на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів) [6 ГІО 2.2.1-1]</p> <p><i>Висловлює припущення</i> стосовно походження людини [6 ГІО 4.3.1-2]</p>	<p>Походження людини, розселення та спосіб життя первісних людей</p> <p>Соціум. Перші людські спільноти (община, рід, плем'я)</p> <p>Людина в суспільних відносинах: від первісності до сучасності</p> <p>Правила співжиття. Звичаї, традиції, релігія первісних людей</p> <p>Первісні люди на території України. Трипільська культура</p>	<p><i>Пошукові завдання</i> З'ясування значення та застосування понять «кам'яний вік», «homo sapiens (людина розумна)», «стоянка первісних людей», «родова община», «плем'я», «суспільні відносини», «правила», «норми», складання речень-прикладів, ребусів, кросвордів на матеріалі розділу</p> <p><i>Практичні завдання з розвитку критичного та системного мислення</i> Розв'язання/складання хронологічних задач/завдань із тем розділу Опрацювання карт/контурних карт за темами розділу Письмовий/усний опис способу життя первісних людей на основі історичних реконструкцій та речових джерел Аналіз візуальних джерел щодо релігійних вірувань і мистецтва первісних людей (за запропонованим алгоритмом)</p>

	<p><i>Пояснює, що таке суспільство, спільнота, наводить приклади спільнот з історії та сьогодення [6 ГІО 4.1.1-1]</i></p> <p><i>Описує і характеризує за допомогою вчителя пам'ятку первісності, Трипільської культури [6 ГІО 4.2.1-2]</i></p> <p><i>Послідовно викладає інформацію про духовний світ людей за первісної доби, будує виступ з дотриманням структури [6 ГІО 4.2.2-2]</i></p> <p><i>Оцінює роль первісності для подальшого розвитку суспільства [6 ГІО 4.3.1-1]</i></p> <p><i>Розповідає про появу правил співжиття людей та визначає їх призначення [6 ГІО 6.1.1-2]</i></p> <p><i>Висловлює власне ставлення щодо необхідності правил у людській спільноті та їх значення в суспільному житті [6 ГІО 6.1.1-2]</i></p>	<p>Духовний світ людини у первісні часи</p>	<p>Характеристика пам'яток Трипільської культури (за запропонованим алгоритмом або з допомогою вчителя)</p> <p>Зіставлення даних карти з текстом підручника та іншими джерелами для пояснення впливу природного середовища на спосіб життя первісних людей</p> <p><i>Творчі завдання</i></p> <p>Усна/комп'ютерна презентація «Мистецтво первісних людей»</p> <p>Історична візуальна реконструкція (малюнок, макет, презентація тощо) життя людини в первісні часи</p> <p>Ігри: «Як облаштувати суспільне життя на безлюдному острові»; «Суспільство без правил»</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i></p> <p>Яке значення для людства мало виникнення землеробства, скотарства та ремесла?</p> <p>Якими були первісні спільноти людей? Яке значення вони відігравали в первісному суспільстві?</p> <p>Що означає жити в суспільстві?</p> <p>Яку роль відіграють правила в моєму/нашому житті?</p>
<p>Тема 2. ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО ДАВНЬОГО СХОДУ</p>			

<p>8</p>	<p><i>Встановлює</i> одночасність, тривалість подій, явищ, процесів в державах Давнього Сходу (у межах теми з допомогою вчителя) [6 ГІО 1.1.3-1]</p> <p><i>Розрізняє</i> природні, економічні, політичні, соціальні та культурні зміни в цивілізаціях Давнього Сходу та <i>наводить приклади</i> впливу цих змін на життя людини і суспільства в минулому і теперішньому [6 ГІО 1.3.1-1]</p> <p><i>Досліджує</i>, як погляди та потреби людей в минулому пов'язані з подіями їх життя, станом суспільства [6 ГІО 1.3.2-2]</p> <p><i>Співвідносить</i> дані карт з розповіддю учителя та текстом підручника [6 ГІО 2.1.1-3]</p> <p><i>Визначає</i> на карті територіальні межі, важливі територіальні зміни держав Давнього Сходу (в межах теми) [6 ГІО 2.1.2-3]</p> <p><i>Виявляє</i> (з допомогою вчителя) і пояснює виклики, які стоять перед людиною, суспільством у різних</p>	<p>Взаємодія людини і природи. Спосіб життя населення Давнього Сходу</p> <p>Влада і держава в минулому і сьогоденні. Організація суспільства і влади в державах Давнього Сходу. Метрополії та колонії</p> <p>Право і закон в житті держави і суспільства в минулому і сьогоденні</p>	<p><i>Короткі повідомлення учнів</i> Будівництво пірамід; величні споруди, винаходи Давнього Сходу</p> <p><i>Пошукові завдання</i> З'ясування значення, застосування та ілюстрування прикладами понять «релігія», «міфологія», «суспільна верства», «закон», «колонія», «метрополія», «Біблія», «буддизм», «імперія», «влада», «право», «закон» (самостійно та/або з допомогою вчителя). Створення хмарин слів, кластерів до понять. Складання ребусів, кросвордів із тем розділу, речень-прикладів</p> <p><i>Практичні завдання з розвитку критичного та системного мислення</i> Опрацювання карт/контурних карт за темами розділу Розв'язання/складання хронологічних задач/завдань із тем розділу Порівняння однотипних пам'яток історії та культури різних держав Давнього Сходу Аналіз та коментування правового джерела (на прикладі законів царя Хаммурапі) за запропонованими запитаннями Усний/письмовий опис способу життя населення держав Давнього Сходу на основі історичних реконструкцій та</p>
-----------------	--	--	--

	<p>природних середовищах [6 ГІО 2.2.1-2]</p> <p><i>Пояснює</i> з допомогою вчителя зміст громадсько-політичних понять (зокрема право/ закон/ держава/ влада) на історичних прикладах [6 ГІО 3.2.1-3]; <i>застосовує</i> відповідні поняття в порівняльному описі історичних та сучасних дій та подій [6 ГІО 6.3.1-2]</p> <p><i>Визначає</i> ознаки, що пов'язують документи, артефакти (музейні об'єкти) та ілюстративний матеріал з історією Давнього Сходу (в межах теми) [6 ГІО 3.3.2-1]</p> <p><i>Порівнює</i> однотипні пам'ятки історії та культури (писемності, архітектурних споруд, творів мистецтва) різних держав Давнього Сходу [6 ГІО 4.1.2-1]</p> <p><i>Описує і характеризує</i> за певним алгоритмом пам'ятку історії та культури Давнього Сходу [6 ГІО 4.2.1-2]</p> <p><i>Послідовно викладає</i> інформацію про спосіб життя населення, організацію суспільства та влади,</p>	<p>Духовний світ людини Давнього Сходу</p>	<p>історичних джерел (на прикладі однієї держави на вибір) Висловлення міркувань щодо значення вивчення історії давньосхідних цивілізацій</p> <p><i>Творчі завдання</i> (індивідуально, в парах/групах) Уявний репортаж/блог/радіопроект про повсякденне життя представників різних верств населення держав Давнього Сходу (на прикладі однієї держави на вибір) Презентація, план та/або сценарій віртуальної екскурсії «Пам'ятки історії Давнього Сходу в музеях України, Європи і світу»</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i> Чому перші в історії людства держави виникали в долинах великих річок? Де і як виникали давні держави? У чому особливості історичних джерел держав Давнього Сходу? Як природно-географічні умови вплинули на світогляд людей Давнього Сходу? Яку роль відігравала релігія в житті людини? (на прикладі однієї з держав Давнього Сходу на вибір) Який внесок цивілізацій Давнього Сходу в історію людства?</p>
--	---	--	---

	<p>духовний світ людей Давнього Сходу [6 ГІО 4.2.2-2]</p> <p><i>Оцінює</i> внесок народів Давнього Сходу в історію людського суспільства [6 ГІО 4.3.1-1]</p> <p><i>Порівнює</i> поняття «право» і «закон» (з допомогою вчителя); <i>оцінює</i> право як регулятор суспільних відносин [6 ГІО 6.3.1-1]</p>		
Тема 3. ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО ЗА АНТИЧНОЇ ГРЕЦІЇ			
12	<p><i>Розташовує</i> у хронологічній послідовності події історії античної грецької цивілізації та України цього періоду [6 ГІО 1.1.2-1]</p> <p><i>Формулює</i> причини, приводи, результати і наслідки історичних подій, явищ, процесів (в межах теми з допомогою вчителя) [6 ГІО 1.2.1-1]</p> <p><i>Наводить</i> приклади історичних пам'яток античності на теренах України, проявів присутності античної спадщини в сьогоденні, <i>порівнює</i> однотипні пам'ятки історії та культури античної грецької цивілізації і пояснює їх значення [6 ГІО 1.2.2-1]</p>	<p>Вплив природно-географічних умов на спосіб життя та заняття населення Давньої Греції та її сусідів</p> <p>Кіммерійці, скіфи, сармати на українських землях, їхні взаємини з античними полісами Північного Причорномор'я</p> <p>Суспільне, господарське та духовне життя населення в античних</p>	<p><i>Пошукові завдання</i></p> <p>З'ясування значення та застосування понять «поліс», «громадянин», «демос», «аристократія», «тиранія», «демократія», «права та обов'язки громадянина», «громадський простір»; (самостійно та/або з допомогою вчителя). Створення хмарин слів, кластерів до понять; складання речень-прикладів, ребусів, кросвордів</p> <p>Самостійний добір джерел для характеристики суспільних змін в Давній Греції</p> <p><i>Практичні завдання з розвитку критичного та системного мислення:</i></p>

	<p><i>Розрізняє на карті історико-географічні об'єкти античної цивілізації [6 ГІО 2.1.1-4]; визначає на карті місця історичних подій (у межах теми) [6 ГІО 2.1.2-2]; позначає територіальні межі розселення кіммерійців, скіфів та сарматів, напрями Великої грецької колонізації [6 ГІО 2.1.2-3]</i></p> <p><i>Виявляє чинники, що впливали на заняття людей, спосіб ведення господарства, соціальний устрій (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів) на Балканському півострові та в Північному Причорномор'ї [6 ГІО 2.2.1-1]</i></p> <p><i>Пояснює з допомогою вчителя відмінності між громадським та особистим простором [6 ГІО 2.3.1-1]</i></p> <p><i>Наводить приклади і розповідає про призначення об'єктів громадського простору в минулому і сучасності [6 ГІО 2.3.1-2]</i></p> <p><i>Пояснює потребу доступності громадського простору для людей з</i></p>	<p>полісах Північного Причорномор'я</p> <p>Демократія – загальнолюдська цінність. Давньогрецьке суспільство. Боротьба демосу і знаті</p> <p>Афінський та спартанський поліси</p> <p>Простір громадського життя у минулому і тепер</p> <p>Громадянин і держава: права та обов'язки. Утвердження демократії в Афінах. Права та обов'язки громадян у минулому й сьогодні.</p> <p>Духовне життя у Давній Греції. Античні Олімпійські ігри</p> <p>Зустріч античної і давньосхідних цивілізацій</p>	<p>Розв'язання/складання хронологічних задач/завдань на обчислення часу (в межах тем розділу з допомогою вчителя)</p> <p>Опрацювання карт/контурних карт за темами розділу</p> <p>Опис/порівняння способу життя населення античних полісів, кіммерійців, скіфів та сарматів</p> <p>Формулювання запитань до історичних джерел Стародавньої Греції</p> <p>Аналіз, синтез і застосування інформації, отриманої з історичних/громадянознавчих джерел, для пояснення особливостей Афінської демократії, способу життя спартанців/кіммерійсько-скіфської спільнот, давньогрецької/елліністичної культур</p> <p>Формулювання суджень про вчинки історичних осіб (у межах тем розділу), внесок античної грецької цивілізації, кіммерійців, скіфів, сарматів у світову історію</p> <p>Складання порівняльних, причиново-наслідкових схем, таблиць, інфографіки (в межах тем розділу)</p> <p><i>Творчі завдання (індивідуально, в парах/групах)</i></p>
--	--	---	--

	<p>інвалідністю або маломобільних груп населення [6 ГІО 2.3.1-4]</p> <p><i>Використовує пошукові системи</i> для отримання інформації [6 ГІО 3.1.2-2]; <i>визначає придатність</i> отриманої інформації для добору аргументів з допомогою вчителя [6 ГІО 4.2.1-1]; <i>формулює</i> запитання щодо достовірності інформації з різних джерел [6 ГІО 3.3.1-1]</p> <p><i>Добирає</i> приклади, які розкривають поняття/терміни теми [6 ГІО 4.1.1-1]</p> <p><i>Описує і характеризує</i> історичні джерела, пам'ятки історії та культури, артефакти (музейні об'єкти) за певним алгоритмом [6 ГІО 4.2.1-2]</p> <p><i>Формулює оцінні судження</i> про вчинки історичних осіб, події, явища, процеси з урахуванням отриманих знань та власного досвіду (в межах теми) [6 ГІО 4.2.2-1]</p> <p><i>Оцінює</i> внесок античної грецької цивілізації, кімерійців, скіфів та сарматів у світову історію [6 ГІО 4.3.1-1]</p>		<p>Уявний репортаж про проведення античних Олімпійських ігор та/або вистави в античному театрі</p> <p>Історична реконструкція повсякденного життя представників різних верств населення античних полісів, скіфів</p> <p>Історичні портрети Перикла та Александра Великого</p> <p>Уявне інтерв'ю з історичною особою Стародавньої Греції, тогочасним мешканцем Афінського полісу</p> <p>Підготовка та представлення презентацій, планів та/або описів віртуальних екскурсій «Пам'ятки історії античної Греції, кімерійців, скіфів та сарматів у музеях мого краю, України, Європи, світу»</p> <p>Усний виступ/написання твору-роздуму «Хто такий громадянин»</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i></p> <p>Як у міфології відображені уявлення давніх греків про навколишній світ та особливості їхнього способу життя?</p> <p>Чим відрізняються сучасні Олімпійські ігри від давньогрецьких? Що в них спільного?</p> <p>Яку добу називають «зустрічню цивілізацій»?</p> <p>Які вияви демократії є в моєму житті, класній та шкільній спільноті?</p>
--	---	--	--

	<p><i>Висловлює</i> власне ставлення до демократичного устрою суспільства, прав і обов'язків громадян [6 ГІО 6.1.1-2]</p> <p><i>Пояснює</i>, що таке права та обов'язки громадянина і навіщо вони потрібні [6 ГІО 6.3.1-1]</p> <p><i>Пояснює</i> значення громадсько-політичних понять (зокрема демократія, права, право, закон) з допомогою вчителя, <i>застосовує</i> відповідні поняття в порівняльному описі історичних та сучасних подій [6 ГІО 6.3.1-2]</p> <p><i>Показує</i> на прикладах взаємозв'язок громадянина і держави [6 ГІО 6.3.1-3]</p>		Навіщо мені/нам громадський простір?
ТЕМА 4. ЛЮДИНА І СУСПІЛЬСТВО ЗА СТАРОДАВНЬОГО РИМУ			
11	<p><i>Установлює послідовність</i> подій історії Стародавнього Риму за допомогою лінії часу [6 ГІО 1.1.2-2]</p> <p><i>Встановлює одночасність подій</i> в державах Давнього Сходу та Стародавнього Риму, тривалість</p>	Вплив природно-географічних умов на спосіб життя та заняття населення Стародавнього Риму та його сусідів	<p><i>Пошукові завдання</i></p> <p>З'ясування значення, застосування та ілюстрування прикладами понять «республіка», «державна влада», «політичний устрій», «орган влади» «патриції», «плебеї», «християнство», «Велике переселення народів», (самостійно та/або з допомогою вчителя).</p>

	<p>подій, явищ, процесів (у межах теми з допомогою вчителя) [6 ГІО 1.1.3-1]</p> <p><i>Виявляє і розрізняє</i> з допомогою вчителя причини, результати і наслідки важливих історичних подій [6 ГІО 1.2.1-1]</p> <p><i>Описує перебіг</i> історичних подій Стародавнього Риму [6 ГІО 1.2.1-2]</p> <p><i>Групує</i> історичні пам'ятки римської цивілізації та слов'ян на теренах України за обраним критерієм [6 ГІО 4.1.2-1], <i>визначає</i> прояви присутності їх спадщини в сьогоденні [6 ГІО 1.2.2-1]</p> <p><i>Виокремлює на карті</i> історико-географічні об'єкти Стародавнього Риму [6 ГІО 2.1.1-1], <i>визначає</i> на карті місця історичних подій (у межах теми) [6 ГІО 2.1.2-2]; <i>позначає</i> територіальні межі розселення давніх слов'ян, напрямки Великого переселення народів [6 ГІО 2.1.2-3]</p> <p><i>Виявляє</i> чинники (клімат, географічне розташування, доступ до природних ресурсів), що вплинули на заняття і світогляд</p>	<p>Політичний устрій суспільства: від минулого до сучасності. Органи влади в державі, їх повноваження</p> <p>Римська республіка. Державна влада і людина. Права та обов'язки римського громадянина</p> <p>Проблеми демократії в минулому та сьогоденні. Падіння республіки і встановлення імперії</p> <p>Духовний світ людей Давнього Риму</p> <p>Громадський простір у Римі</p> <p>Розпад Римської імперії. Початок Великого переселення народів</p>	<p><i>Практичні завдання з розвитку критичного та системного мислення</i></p> <p>Розв'язання/складання хронологічних задач/завдань з обчислення часу (в межах теми з допомогою вчителя)</p> <p>Опрацювання карт/контурних карт за темами розділу</p> <p>Формулювання запитань до історичного джерела з теми розділу</p> <p>Виявлення причин та наслідків християнізації Римської імперії</p> <p>Формулювання суджень про призначення об'єктів громадського простору Стародавнього Риму; про діяльність історичних осіб (у межах тем розділу)</p> <p>Складання порівняльних, причиново-наслідкових схем, таблиць, інфографіки з тем розділу</p> <p><i>Творчі завдання</i></p> <p>Уявна екскурсія Давнім Римом/Константинополем (на вибір)</p> <p>Уявний репортаж із Колізею, Римського форуму, Великого Цирку, Пантеону, вулиць імператорського Риму (на вибір)</p> <p>Характеристика історичної особистості за історичними джерелами (Цезар та/або Август)</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i></p>
--	--	---	--

	<p>людей, організацію влади і соціальний устрій [6 ГІО 2.2.1-1]</p> <p><i>Добирає</i> інформацію про історичних осіб за заданими критеріями [6 ГІО 3.1.2-1]</p> <p><i>Формулює</i> запитання різного типу до тексту/ медіатексту, візуальних джерел [6 ГІО 3.2.1-4]</p> <p><i>Використовує</i> в поясненнях інформацію з різних джерел, зокрема тексти та відеоматеріали, музейні експозиції, власні спостереження [6 ГІО 4.1.1-2]</p> <p><i>Визначає</i> придатність отриманої інформації для добору аргументів із допомогою вчителя [6 ГІО 4.2.1-1]</p> <p><i>Описує і характеризує</i> пам'ятки історії та культури Давнього Риму за певним алгоритмом [6 ГІО 4.2.1-2]</p> <p><i>Формулює оцінні судження</i> про вчинки історичних осіб, події, явища, процеси на основі наведених фактів (у межах теми) [6 ГІО 4.2.2-1]</p> <p><i>Оцінює</i> внесок Римської цивілізації в історію людства [6 ГІО 4.3.1-1]</p>	<p>Матеріальне, суспільне і духовне життя давніх слов'ян</p>	<p>Який внесок Римської цивілізації в історію людства?</p> <p>Які органи державної влади розрізняють?</p>
--	---	--	---

	<p><i>Пояснює</i> значення понять (зокрема, державна влада, політичний устрій, органи влади) [6 ГЮ 6.3.1-1]; <i>застосовує</i> відповідні поняття в порівняльному описі історичних та сучасних дій та подій [6 ГЮ 6.3.1-2]</p> <p><i>Описує</i> повноваження окремих органів влади стародавніх і сучасних держав; <i>розрізняє</i> повноваження органів влади і приватних осіб [6 ГЮ 6.3.1-3]</p>		
Тема 5. ЛЮДИНА У ДОВКІЛЛІ, СУСПІЛЬСТВІ, ДЕРЖАВІ В МИНУЛОМУ І ТЕПЕР			
5	<p><i>Наводить</i> приклади впливу діяльності людини на навколишнє середовище в часі і просторі, взаємодії людини та природи [6 ГЮ 2.2.2-1]</p> <p><i>Діє</i> для збереження навколишнього середовища [6 ГЮ 2.2.2-2]</p> <p><i>Пояснює</i>, як людина впливає на різні спільноти і державу своєю діяльністю [6 ГЮ 5.1.2-3]</p> <p><i>Пояснює</i>, чому і якими правами від народження наділена кожна людина [6 ГЮ 5.2.1-1]</p>	<p>Вплив людини на довкілля в минулому і тепер</p> <p>Сталий розвиток – від ідеї до повсякдення. Глобальні цілі і поведінка людини</p>	<p><i>Пошукові завдання</i> З'ясування значення, застосування та ілюстрування прикладами понять «сталий розвиток», «Глобальні цілі сталого розвитку», «природні ресурси», «громадські ініціативи», «академічна доброчесність». Створення хмарин слів, кластерів до понять</p> <p><i>Практичні завдання</i> Інтерв'ювання батьків/представників родини, однокласників: Як можна реалізувати ідеї сталого розвитку щодень? Усний опис, складання схем «Види прав людини»/«Види прав дитини» (на вибір)</p>

	<p><i>Обговорює</i> важливість поваги прав людини всіма людьми [6 ГІО 5.2.1-3]</p> <p><i>Називає порядок</i> дій у випадку порушення прав дитини [6 ГІО 5.2.2-1]</p> <p><i>Обґрунтовує</i> необхідність захищати права людини і громадянина та дотримуватися обов'язків громадянина [6 ГІО 5.2.2-2]; небезпеку замовчування порушення прав людини [6 ГІО 5.2.2-4]</p> <p><i>Визнає</i> відповідальність за свою поведінку, якщо вона призводить до порушення гідності інших людей чи до неможливості реалізації їх прав [6 ГІО 5.2.2-3]</p> <p><i>Наводить</i> історичні та сучасні <i>приклади</i> виявів дискримінації та її подолання [6 ГІО 5.3.2-2]</p> <p><i>Виявляє</i> мову ворожнечі [6 ГІО 5.3.2-3]</p> <p><i>Аналізує</i> правила та процедури закладу освіти з погляду дотримання прав людини (зокрема недискримінації) та поваги до гідності людини [6 ГІО 6.1.1-1]</p>	<p>Спільнота, громада в минулому і тепер. Самоврядування. Громадські ініціативи</p> <p>Шкільна спільнота. Правила та процедури освітнього закладу. Академічна доброчесність</p> <p>Становлення прав людини. Права людини як загальнолюдська цінність. Забезпечення прав дитини. Правові способи захисту прав людини і прав дитини</p> <p>Толерантність. Подолання дискримінації</p>	<p>Робота із запропонованим медіатекстом щодо виявлення мови ворожнечі</p> <p><i>Творчі завдання</i> (індивідуально, в парах/групах)</p> <p>Створення плакатів і буклетів історій/фентезі/аніме/казок із тем сталого розвитку</p> <p>Усні виступи/написання творів-роздумів «Сталий розвиток – почну із себе: що я можу/буду робити»; «Ми будемо стале майбутнє»</p> <p>Усний виступ/написання творів-роздумів «Як я можу бути корисним спільноті/громаді?»; «Мої – Твої права»</p> <p>Створення правил академічної доброчесності школи</p> <p>Усний виступ/написання твору-роздуму «Громадянська активність: почну з себе – що я можу/буду робити»</p> <p><i>Обговорення проблемних запитань</i> (орієнтовні теми):</p> <p>Чому людина має берегти навколишнє середовище?</p> <p>Сталий розвиток – обмеження чи ощадливість?</p> <p>Чому цілі сталого розвитку є глобальними?</p>
--	--	---	--

	<p><i>Дотримується</i> принципів академічної доброчесності в навчанні та повсякденному житті [6 ГІО 6.1.3-2]</p> <p><i>Бере до уваги</i> і зважає у власній поведінці на інтереси класної та інших спільнот, до яких належить [6 ГІО 6.2.1-3]</p> <p><i>Визначає</i> способи власної співучасті в житті класу/закладу освіти/родини/місцевої спільноти [6 ГІО 6.2.1-4]</p> <p><i>Критично осмислює</i> ризики, пов'язані із шкодою для навколишнього середовища [6 ГІО 6.2.1-5]</p> <p><i>Обговорює</i> те, як громадяни та уряди можуть сприяти сталому розвитку [6 ГІО 6.2.1-6]</p> <p><i>Спільно з однолітками усвідомлено бере участь</i> у громадських заходах [6 ГІО 6.2.1-8]</p> <p><i>Пояснює</i> значення понять “академічна доброчесність”, “сталий розвиток”, “Глобальні цілі сталого</p>	<p>минулому і тепер. Прояви мови ворожнечі</p> <p>Людина, суспільство, держава: від минулого до майбутнього</p>	<p>Чому варто перебудувати власне життя на засадах сталого розвитку? У чому полягає небезпека замовчування порушення прав людини/дитини? Що означає поцінювати права людини? Чому права людини є основою демократії? Яку роль відіграє ініціатива людини в захисті власних прав та інтересів? Що для мене значить громада? Про що розповідає Статут нашої школи?</p>
--	--	---	--

	розвитку”, “права людини”, “толерантність” (за допомогою вчителя) [6 ПО 6.3.1-1]		
Навчальних годин 43 Годин резерву - 8			

ПРИКІНЦЕВА ЧАСТИНА

Шляхи реалізації програми та особливості організації освітнього процесу з курсу

Реалізація мети і завдань курсу можлива за обов'язкової умови застосування методів і технологій активного навчання, коли учні є суб'єктами навчання: виконують творчі завдання, беруть участь в діалозі, дискусії, ставлять запитання одне одному та вчителю. Зазвичай така модель навчання потребує від учнів самостійного дослідження, врахування багатьох інтересів і інтерпретацій, варіативність думок і відповідей. Уроки інтегрованого курсу можуть бути подібні дослідницькій лабораторії чи дискусійному клубу, де кожний учень/учениця має змогу індивідуально чи в групі дослідити суспільні й історичні явища та процеси, висловити власну позицію, поміркувати вголос, поділитися враженнями та особистим досвідом.

Слід залучати життєвий досвід учнів, особливо під час розгляду питань громадянознавчого змісту та краєзнавчого матеріалу. Це відкриває перспективу їхньої позаурочної діяльності, наприклад, в реалізації творчих завдань і групових проєктів. Відтак застосування інтерактивних методів як-от мозковий штурм, дискусія, рольова гра, моделювання, аналіз кейсів (випадків, реальних ситуацій суспільного життя), взаємонавчання, робота в малих групах, драматизація, портфоліо тощо має поєднуватися з іншими методами навчання.

Отже, **особливостями організації освітнього процесу** з курсу є:

- системне застосування технологій активного навчання, розвитку критичного мислення, проєктної та технології дидактичної гри;
- створення позитивної атмосфери навчання й ефективного освітнього середовища.

Оцінювання навчальних результатів учнів з курсу «Досліджуємо історію і суспільство»

Оцінювання – це вимірювання навчальних досягнень тих, хто навчаються, тобто порівняння і встановлення співвідношення того, що учень знає й уміє, до того, що він має знати й уміти на певний момент навчання відповідно до програми. Основою оцінювання учнів є передбачені **навчальною** програмою очікувані результати їхньої навчальної діяльності або складники ключових компетентностей і наскрізних умінь, що мають формуватись (розвиватись) під час навчання, а саме: мінімальний обсяг знань, обов'язковий для засвоєння учнем/ученицею у відповідності до його/її індивідуального розвитку та пізнавальних можливостей; основні уміння й навички, формування/розвиток яких передбачено програмою; формування ціннісного ставлення учня/учениці до історичних, суспільних, життєвих явищ і подій, що досліджуються ним.

Діяльність учителя з оцінювання учнів має здійснюватись шляхом поточного (формуального) та підсумкового оцінювання. Поточне (формуальне) оцінювання учнів під час уроку передбачає дотримання вчителем таких етапів (кроків): 1) формулювання вчителем (разом з учнями) очікуваних результатів уроку; 2) визначення вчителем (разом з учнями) критеріїв і показників оцінювання; 3) обрання стратегій, процедур та шкали оцінювання; 4) виконання оцінювання вчителем /самооцінювання/взаємооцінювання учнів.

Підсумкове оцінювання дає змогу перевіряти й оцінювати результати роботи учнів: 1) по закінченню засвоєння матеріалу розділу програми; 2) наприкінці семестру; 3) по закінченню навчального року. Оцінка результатів навчання учнів може бути якісною (виражається вербально) та кількісною (позначається балами).

Оцінювання має бути відкритим для учнів. Учителю слід інформувати учнів про очікувані результати, показники (критерії), цілі, стратегії, методи та шкалу оцінювання. Це сприятиме свідомій і сумлінній роботі учнів на уроках і вдома, адже вони знатимуть, чого від них очікує вчитель та як він визначатиме оцінку їхньої роботи.

Авторський колектив:

Пометун Олена Іванівна – керівник

Інститут педагогіки НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти, доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України

Ремех Тетяна Олексіївна

Інститут педагогіки НАПН України, завідувачка відділу суспільствознавчої освіти, кандидат педагогічних наук, старший дослідник

Мороз Петро Володимирович

Інститут педагогіки НАПН України, старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник